

О. Турчак,кандидат історичних наук, доцент
Львівського державного університету внутрішніх справ

УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В ПОЛЬЩІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1930-Х РР.: ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Український політичний рух початку 1930-х рр. визначався насамперед наслідками «пацифікації», яка торкнулася практично всіх верств українського суспільства. Динаміку політичного життя детермінували два політичні напрямки: перший – радикальний, який намагався здійснити переворот у польському суспільстві й був означений перспективами національної української революції, репрезентантом якого виступала Організація українських націоналістів (ОУН); другий – поміркований напрям, який у період 1930-х рр. діяв у напрямку «нормалізації» українсько-польських відносин і співпраці з поляками на різних рівнях та був представлений Українським національно-демократичним об'єднанням (УНДО).

Утворення ОУН у січні 1929 р. стало відповіддю українського населення на конфронтаційну політику польських властей. У лавах ОУН гуртувалося молодше покоління української інтелігенції, зокрема студентство, яке заперечувало будь-яке партійництво, в першу чергу соціалістичного й комуністичного напрямів, а також демократію, парламентаризм, які, на їхню думку, призвели до поразки української революції 1917–1920 рр. Така контрверсійність набирала форми конфлікту поколінь. У націоналізмі молодше покоління бачило єдину реальну силу, здатну протистояти окупаційному політичному режимові та наступові радянськості. Націоналісти вважали, що нова доба вимагає еволюційних змін, які були б безоглядними й рішучими. Такі переконання посилювали праці Д. Донцова [1, с. 22].

На початку 1930-х рр. на Волині також змінилася конфігурація українського політичного табору. У червні 1931 р. було утворено Волинське українське об'єднання (ВУО) – проурядову політичну партію, до керівного складу якої ввійшли члени Безпартійного блоку співпраці з урядом (ББСУ), значна частина яких служила в

польських урядових установах. Новоутворена партія відразу почала протистояння з УНДО на Волині. У Сеймі Польщі члени ВУО як обрані за виборчими списками ББСУ утворили Українську парламентську репрезентацію Волині (УПР Волині), яку довгий час очолював П. Певний. Утворення окремого українського представництва у Сеймі із прихильників польсько-української співпраці мало на меті показати, що волинці не підтримують галицьких політичних партій. У Сеймі УПР Волині протиставлялась УПР Галичини [2, с. 130–131].

Ще один політичний напрям був означений посиленням діяльності представників греко-католицької церкви, які також не залишалися осторонь від національного руху. 24 вересня 1930 р. у Львові на нараді політиків консервативного напрямку, що гуртувалися навколо станіславівського єпископа Григорія Хомишина та газети «Нова Зоря», засновано Українську католицьку народну партію (УКНП). Високий духовний сан Г. Хомишина не дав йому можливості самому очолити партію. Головою УКНП обрано судового радника Олексія Салаяка. Однак у реальній політичній діяльності Консервативна Католицька Партія дотримувалася настанов станіславівського єпископа.

Важливою складовою частиною ідейних засад УКНП стала проблема польсько-українського порозуміння. У програмній заяві партії наголошувалося, що оскільки приєднання Східної Галичини до Польщі стало доконаним фактом нових історичних реалій, необхідно вимагати від властей виконання ними взятих на себе зобов'язань, передбачених законом від 26 вересня 1922 р. про автономію галицьких воєводств. Висунувши гасло об'єднання всіх українських земель у складі Польщі, УКНП пропагувала ідею національно-територіальної автономії Західної України.

Значний вплив на формування угодовської концепції УКНП мав Г. Хомишин. У пас-

торському листі «Про політичне положення українського народу в польській державі» від 23 лютого 1931 р. станіславський єпископ піддав гострій критиці протестаційну кампанію українського населення, обґрунтував доцільність збереження лояльності щодо Польщі. У його розумінні лояльне становище – це не лише «нормальне виконання своїх обов'язків супроти держави». «Наша лояльність, – писав Г. Хомишин, – має до того стреміти, щоб польська держава була сильна і забезпечена...» [3, с. 221–222].

Погляди єпископа базувалися на основі енцикліки Пія XI «Про християнське виховання молоді», що проголошувала ідеал «істинного християнства» лише в поєднанні зі статусом зразкового громадянина своєї держави. Водночас угодова спрямованість Г. Хомишина відкидала будь-яку капітулянтську позицію щодо Польщі й передбачала встановлення справедливих відносин між обома народами. У зв'язку із цим пасторський лист засуджував антиукраїнський характер польської державної політики, орієнтуючи широкі верстви польсько-української громадськості на досягнення справедливого порозуміння.

Керівництво УКНП намагалося сконсолідувати українську громадськість, створивши умови для співпраці українського й польського народів. За ініціативою Г. Хомишина 20 лютого 1932 р. у Станіславові відбулася конференція, в якій взяли участь активні члени партії та представники польських консервативних кіл – прихильники угоди. Польська сторона була представлена такими відомими політичними діячами, як С. Лось, М. Бобжинський, П. Дунін-Борковський. З українського боку були задіяні Г. Хомишин, О. Назарук, Р. Гайдук. Рішення станіславської конференції сприяли налагодженню польсько-українського діалогу.

Політичний курс УКНП поглибив також розмежування в середовищі духовенства. Більшість греко-католицьких священників об'єдналися навколо митрополита А. Шептицького, утворили консервативну католицьку організацію – Український Католицький Союз (УКС). Натомість угодове крило консервативного табору у травні 1932 р. змінило назву партії з УКНП на Українську Народну Обнову (УНО) і тим самим протестувало проти намірів митрополітичних кіл використати католицькі засади для організації опозиційних настроїв частини духовенства щодо політики Г. Хомишина.

До позиції УНО схилилась і частина членів УНДО, де в самій партії пройшов розкол та в січні 1933 р. виділилась група Д. Паліїва, яка утворила Фронт Націо-

нальної Єдності (ФНЄ). Проти співпраці з поляками виступали й інші українські сили, особливо ОУН. У відповідь на спробу прихильників УКНП Г. Хомишина, О. Назарука та націонал-демократів В. Бачинського, В. Загайкевича домовитися із представниками польських урядових кіл члени ОУН В. Білас і Д. Данилишин розпочали терористичні акції.

Загалом в українському політичному таборі, в першу чергу в УНДО, починаючи з 1930 р. все виразніше виявлялася автономістична тенденція. З листопада 1932 р. УНДО офіційно проголосила вимогу національно-територіальної автономії. На зміну політичного курсу партії значний вплив мали події на Наддніпрянщині, де фізичне винищення загрожувало самому існуванню українського народу. Катастрофічний розвиток подій на Сході спричинив до поступового оформлення концепції перетворення Західної України на осередок боротьби проти більшовизму, за збереження українства й відродження державності. Боротьбу з більшовицьким режимом УНДО прагнуло оперти на польсько-українське порозуміння.

Як у польському, так і в українському політичних таборах були помірковані діячі, які намагалися нормалізувати стосунки. Найважливішу роль у польсько-українському зближенні відігравав заснований 1932 р. «Польсько-український бюлетень», на сторінках якого публікувалися статті відомих українських і польських діячів. Ще однією спробою взаємного порозуміння стало відкриття у Варшаві Українського науково-інституту (1930 р.) [4, с. 252].

Складна ситуація у краї спонукала провід УНДО звернутися до керівних органів українських демократичних партій із пропозицією укласти спільний виборчий блок [5]. У результаті переговорів утворено «Український і Білоруський виборчий блок», до складу якого ввійшли УСРП і УСДП, а також Білоруська християнська демократія і Білоруський селянський союз. Намір лібералів співпрацювати із соціалістичними партіями, які негативно ставилися до церкви, було розцінено клерикальними консерваторами як вияв цілковитої зневаги до Української католицької партії (таку назву прибрало УХО в липні 1930 р. на нараді в Микулиничях) [6, с. 57].

Українське питання в Польщі стало предметом розгляду також європейських політиків. Ставлення до Польської держави керівники УНДО могли виражати на Конгресах національних меншин. У серпні 1930 р. в Женеві відбувся Конгрес національностей, на якому розроблено проект федерації, що передбачав автономію для різних

поневоленіх націй. На Конгресі з доповіддю виступив заступник голови УНДОВ. Мудрий, котрий заявив, що для українців Польщі цей проект є неприйнятним, оскільки передбачає збереження «status quo», тобто визнання окупації Західної України та міжнародних угод, які закріпили цю окупацію. Речник УНДО назвав цей проект шкідливим і непотрібним, таким, що не може розв'язати українське питання [7]. Отже, від імені УНДО В. Мудрий висловив своє ставлення до Польщі, довівши, що воно залишається незмінним.

Загалом можна стверджувати, що восени 1930 р. ставлення УНДО до Польщі було зумовлене двома чинниками – «пацифікацією» та необхідністю внесення змін до політичної тактики у зв'язку з тиском польської влади на суспільне життя галицьких українців. Тоді частина лідерів УНДО, щоб уникнути арешту, почали схилитися до компромісу із владою.

Зміна тактики керівництва УНДО викликала спротив із боку частини членів партії. Наприкінці 1931 р. в об'єднанні сформувалася опозиційна група радикально-націоналістичної орієнтації під керівництвом Д. Паліва. Вони вважали хибною й угодовською тактику лідерів УНДО, зокрема в питанні територіальної автономії, пропонували повернутися до давньої платформи УНТП – невизнання законності польського панування в Галичині [8].

Непорозуміння перенеслися на IV Народний з'їзд УНДО, який проходив 25-28 березня 1932 р. у Львові. В ухвалах політичної комісії засуджувалися дії комуністичної диктатури проти української нації та «пацифікаційні» засоби польської влади. Йшлося також про те, що УНДО виключає у своїй політиці методи терору й насильства.

Найгостріші дискусії на з'їзді викликав реферат В. Мудрого, що стосувався політичної тактики УНДО. Доповідач звернув увагу на потребу висунути більш практичні політичні домагання, зокрема вимогу територіальної автономії етнографічних українських земель у Польщі. На думку В. Мудрого, це відповідало б рішенням Паризької мирної конференції 1919 р. При цьому дана вимога розглядалася як етап для «дальших досягнень» [9, с. 31]. Очевидно, доповідач вважав, що постановка перед партією реальних цілей дасть їй змогу досягти кращих результатів і при цьому частково знизить ворожість польської влади до Об'єднання.

З'їзд розділився на два табори: прихильників автономістичної резолюції В. Мудрого і прихильників Д. Паліва, тобто супротивників автономії. Щоб зберегти єдність партії, комісія відкинула пропозиції

В. Мудрого і в резолюціях IV Народного з'їзду справа автономії взагалі не згадувалася [10, с. 229–232]. В. Мудрий на початку 1930-х рр. змінив свої світоглядні принципи від несприйняття польської окупації Галичини й необхідності боротьби за незалежну Українську державу до вимог автономії Східної Галичини у складі Польщі та нормалізації українсько-польських відносин.

У 1930-х рр. незмінним союзником УНДО була греко-католицька церква та клерикальні партії, які схвалювали парламентський шлях боротьби за національні інтереси, нормалізацію українсько-польських відносин [11, с. 12]. Такий вплив УНДО на українське суспільство є перебільшеним, оскільки, на думку професора С. Макаруча, «починаючи від «пацифікації» 1930 р., українські низи, периферія опиняються в полі впливу й керівництва ОУН – українського націоналізму тоталітарної орієнтації <...> в тому розумінні, що він прагнув до повного підпорядкування собі всіх структур і ланок українського суспільства та вигнання з них будь-яких інших ідей і сил. На цьому фоні роль легальних українських централей у Львові затухала, а антиурядові, в тому числі терористичні дії оунівського підпілля на місцях наростали» [12, с. 17]. У серпні 1931 р. було вбито у Трускавці Т. Голувко, автора нового проекту порозуміння з українцями, хоча на стан польсько-українських стосунків це не вплинуло. Екзекутива УНДО і Президія УПР у спільній заяві засудили це вбивство [13]. Остання спроба досягти порозуміння між УНДО та ОУН мала місце в першому півріччі 1932 р., коли В. Мудрий зустрічався з Є. Коновальцем і М. Сціборським, однак переговори закінчилися безрезультатно [14, с. 68]. Відносини між УНДО та ОУН особливо загострилися після вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. 13 липня 1934 р. президія УНДО й УПР на спільному засіданні прийняли постанову, що засуджувала діяльність ОУН.

Особливо напруженою була ситуація в Галичині, де Організація українських націоналістів розгорнула кампанію терору проти чиновників польської адміністрації, на що влада відповіла репресіями навіть проти поміркованих українських активістів.

15 червня 1934 р. у Варшаві за наказом Крайового провідника ОУН Степана Бандери бойовик Григорій Мацейко здійснив вдалий замах на міністра внутрішніх справ Другої Речі Посполитої Броніслава Перацького. Протягом червня та листопада 1934 р. польська поліція заарештувала понад 800 осіб, серед яких чимало членів ОУН, зокрема її чільних представників.

18 листопада 1935 р. у Варшаві розпочався судовий процес над членами ОУН. Він викликав жваве зацікавлення в Європі та Північній Америці, особливо в середовищі української діаспори.

Процес, який мав стати останньою крапкою в історії ОУН, відіграв зовсім іншу роль. Закордонна й місцева преса (польська та українська) подавали реферовані промови обвинувачених, які зуміли схилити на свій бік ще більше симпатиків і перетворили поразку на перемогу. Саме після двох гучних процесів – Варшавського та Львівського в 1935–1936 рр. почав формуватися певний революційний міф, що дав змогу згодом ОУН стати провідною силою в Західній Україні.

С. Бандера та інші підсудні перетворили Варшавський процес на форму пропаганди ідеї національно-визвольної боротьби серед українського суспільства і світової громадськості, зокрема, вони звинувачували Польщу у знущанні над українським народом. Приклад дав С. Бандера, який своїми демонстративними виступами надихав інших підсудних до активного спротиву. Він почав процес, за спогадами професора Т. Желенського, із заяви: «Як український громадянин не підлягаю польським законам» і це накинув своїм товаришам. Було видно, що він – їхній провідник та має від них абсолютний послух. За це Бандеру силою винесли із зали суду. Від нього була невичерпна енергія та фантастична сила» [15, с. 8].

На Варшавському процесі, згідно з Актом, підсудних обвинувачували передовсім у належності до ОУН, а також у тому, що Степан Бандера, крайовий провідник ОУН, наказав убити міністра внутрішніх справ Б. Перацького: «Микола Лебедь підготував замах, Дарія Гнатківська допомагала Лебедеві в цьому. Ярослав Карпинець виготовив бомбу, яку мали використати під час вбивства. Микола Климишин допомагав Карпинцеві виготовляти хімічні прилади, розповсюджував підпільну літературу. Богдан Підгайний відповідав за координування атентату з боку бойової референтури. Іван Малюца, будучи організаційним референтом, переслав гроші для виконання у Варшаві замаху й організував переховування Григорія Мацейка. Яків Чорний переховував Г. Мацейка в Любліні. Євген Качмарський допомагав Г. Мацейкові переховуватися у Львові. Роман Мигаль забезпечував організаційний зв'язок Г. Мацейка з І. Малюцою. Катерина Зарицька та Ярослав Рак організували Г. Мацейкові нелегальний перетин польсько-чехословацького кордону» [15, с. 9].

Логічним продовженням Варшавського процесу став Львівський (25 травня –

26 червня 1936 р.), на якому С. Бандера та інші підсудні почали обвинувачувати польську владу у злочинах проти України й українців. На цьому процесі вони обрали тактику, за якою одна частина підсудних мала зізнатися у приналежності до ОУН та розкрити всі її ідеологічно-пропагандистські положення, а інша повинна була повністю заперечувати свою приналежність до ОУН. Через «грипси» (таємні листи – авт.) С. Бандера зв'язався з тими, хто дав свідчення поліції, щоб вони відкликали всі свої зізнання й пояснили свою поведінку українському суспільству [16, с. 54-56].

Після атентату на міністра Б. Перацького (1934 р.) було створено концентраційний табір у Березі-Картузькій (тепер м. Береза Брестської обл., Білорусь). Прем'єр Ради Міністрів і міністр внутрішніх справ Ф. Славой-Складковський у сеймовій промові, текст якої був зафіксований Польським телеграфним агентством (ПАТ), намагаючись приборкати перш за все «харцизників друкованого слова», попереджав журналістів: «Якщо не допоможуть інші засоби... буду висилати до Берези Картузької за статті і нотатки з наклепами» [17, с. 81].

Період першої половини 1930-х рр. у польсько-українських відносинах визначався загостренням політичних стосунків, які стали наслідком політики «пацифікації» та державної асиміляції, яку здійснювали польські офіційні чинники. У державному політичному таборі на зміну поміркованої УНДО та католицьких сил виразно виступали праворадикальні сили, чия діяльність була представлена ОУН та іншими молодіжними структурами.

Ключові слова: «пацифікація», УНДО, ОУН, Польща, українські політичні сили.

Аналізується український суспільно-політичний рух, який розгорнувся після урядової політики «пацифікації» 1930 р., та означено зміни в національному політикумі. Конфронтаційна політика польської влади в українському питанні вела до радикалізації національних сил – діяльності ОУН та праворадикальних молодіжних груп, натомість помірковані сили УНДО й католицькі партійні структури втрачали свій вплив серед населення, обмежуючи свою діяльність парламентаризмом.

Анализируется украинское общественно-политическое движение, которое развернулось после правительственной политики «пацификации» 1930 г., и определены изменения в национальном политикуме. Конфронтационная полити-

ка польської влади в українському воєнному питанні вела до радикалізації національних сил – діяльності ОУН і праворадикальних молодіжних груп, в той же час помірковані сили УНДО і католицькі партійні структури втрачали своє вплив серед населення, обмежуючи свою діяльність парламентаризмом.

The article deals with the analysis of Ukrainian social political movement that has been lead after the governmental policy of “pacification” in 1930 and with the determination of changes in the national politicum. The confrontation policy of Polish government in the Ukrainian question was aimed to the radicalization of national forces – activity of OUN and right radical young groups, in the same time moderate forces of UNDO and catholic parties’ structures lost the influence among the population, limiting their activity by parliamentarism.

Література

1. Кугутяк М. Українсько-польські стосунки 20–30-х років: від конфронтації до «нормалізації». – С. 37.
2. Кучерена М. Українські національні партії на Волині (1921–1939 роки) : монографія : у 2 ч. / М. Кучерена, Я. Цецик. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Ч. 2. – С. 130–131.
3. Москалюк М. Українська Католицька Народна Партія і проблема польсько-українського порозуміння // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – С. 221–227.
4. Кучерена М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців

(1919–1939 рр.) // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 1997.

5. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 1365. – Арк. 40.

6. Кондратюк К. Західноукраїнський консерватизм у міжвоєнний період. – С. 57.

7. Державний архів Львівської області. – Ф. 1. – Оп. 51. – Спр. 443. – Арк. 87.

8. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 10–11.

9. Федик І. УНДО, ОУН: ставлення до Польщі. – С. 31.

10. Sprawy Narodowościowe. – Warszawa, 1932. – № 2.

11. Макаруч С. Міжнародні антагонізми в суспільстві Західної України в переддень вересня 1939 року. – С. 12.

12. Макаруч С. Поляки південно-східних воєводств Польщі міжвоєнного часу: соціальні та етнополітичні риси. – С. 17.

13. УНДО і УПР у справі вбивства посла Тадея Голувка. Комунікат // Діло. – 1931. – 2 вересня. – Ч. 195. – С. 4.

14. Toczecki J. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeczy. 1933–1945. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1972.

15. Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів / Упор. М. Пасівнич. – Львів, 2005. – С. 8.

16. Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовості. – Нью-Йорк, 1961.

17. Сніцарчук Л.В. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістський дискурс : монографія / НАН України, ЛННБУ ім. В. Стефаника, Відділення «Науководослідний центр періодики». – Львів, 2009.

